

Inšpirácia nadväznosti (Ku komparatívnej koncepcii Slavomíra Wollmana)

JOZEF HVIŠČ (BRATISLAVA)

Problematiku vyslovenú v podtexte tohto referátu vyvodzujem z knihy *Slavomíra Wollmana*, ktorá vyšla na Slovensku pod názvom *Porovnávacíá metóda v literárnej vede* (vyd. Tatran v edícii Okno, Bratislava 1988). Knihu si edične zostavil autor sám, čím vlastne z množstva svojich prác vytvoril čosi ako autoreflexívny model teoretických a koncepčných otázok svojej výskumnej koncepcie.

Hneď na začiatku musím podčiarknuť, že ide o koncepciu založenú na premyslenej súvahe výskumu a skúseností, ktoré Wollman vyvodzuje z literárnohistorickej podoby diel, názorov, postupov, súvislostí, tvoriac kompaktný teoretický a metodologický systém literárnych koncepcií, žánrov, prúdov a smerov.

V jednotlivostiach hľadá typologicko-genetické formácie, ku ktorým pristupuje z aspektu ich esteticko-vývinových funkcií a medziliterárnych interakcií. Vo všetkých dominuje autentická znalosť kontextu, zdrojov, foriem vývinu, výrazových funkcií a ich vzájomných súvislostí. Nesnaží sa konštruovať dajakú jednotnú, všeobecne platnú komparatívnu metódu, skôr jej obmeny, špecifiká, modifikácie, možnosti vyvedené z charakteru skúmaného materiálu, jeho miesta a funkcií vo výrazovom systéme.

Kmeňovou špecializáciou Slavomíra Wollmana je rusistika, ktorú už počas štúdií na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe včleňoval do širšieho rámca literárnej slavistiky. Od svojich začiatkov, od výskumu ruskej dramatickej tvorby a pamiatok staršej ruskej literatúry organicky inklinoval ku komparatívnej interpretácii zhodných a odlišných javov slovanských literatúr. Literárnohistorický základ svojich prác podrobne odvíjal od úvahám teoretického a metodologického charakteru, ktorými si ozrejmaval jednak historicky determinované formácie vývinových systémov, jednak metodologické možnosti ich výskumu a medziliterárnej komparácie.

Z toho vyplynul široký a mnohorozmerný bádateľský záber Slavomíra Wollmana. Popri prácach o staršej ruskej literatúre a slovanskej drama-

tickej tvorbe sú to hlavne štúdie o slovanských zdrojoch českého romantizmu, o teoretických a metodologických otázkach komparatívneho výskumu v Čechách a zahraničí, o vývinových súvislostiach literárnych druhov a žánrov a o tom, čo z toho vyplýva pre porovnávaciu genológiu a typologickú komparatistiku. Značnú časť svojich prác Wollman venoval posudzovaniu prác prednesených na medzinárodných zjazdoch slavistov, čím vlastne udával – a stále udáva – tón a mieru hodnotenia vývinových trendov česko-slovenskej i svetovej literárnej slavistiky. Orientačné a hodnotiace kritériá tejto aktivity uplatňuje aj v početných edičných prácach, zborníkoch, štúdiách a recenziách publikovaných hlavne na stránkach *Slavie*, kde S. Wollman pôsobí od roku 1949 ako spolutvorca jej koncepcie i ako jeden z najproduktívnejších prispievateľov a posudzovateľov literárnovedných prác a knižných noviniek.

Wollmanovu problémovú rozmanitosť a metodologickú orientáciu znamenite vystihuje práve spomenutá slovenská publikácia, ktorú preto považujem za profilovú autoprezentáciu jeho odborných a metodologických dispozícií. Dvanásť kapitol tejto publikácie predstavuje dvanásť obmien Wollmanových výskumných postupov, ktoré sa tu realizujú vo vzájomnej nadväznosti a postupnosti hodnotiacich kritérií a výskumných procedúr. Skladba knihy názorne dokumentuje, aké sú, aká je ich obsažnosť a k čomu smerujú.

V prvom rade je to postup vyplývajúci z komparatívnej metodologickej orientácie. Porovnávací výskum vo Wollmanových prácach má svoj stabilný charakter, ktorý vyplýva z naturelu jeho myslenia. Okrem toho však má aj svoje špecifické kritériá zodpovedajúce zásadám vyhranenej vednej koncepcie. Na tomto mieste musím zdôrazniť, že vo Wollmanovom prípade nejde o hypotetickú teoretickú konštrukciu, ale o funkčné vyústenie potrieb a snáh zodpovedajúcich intertextuálnej výskumnej orientácii. Pri poznávaní materiálových komponentov hľadá ich zdroje, podoby, vývinové súvislosti a tie konfrontuje s jestvujúcimi teóriami. Vo Wollmanových výskumných postulátoch je vždy potenciálne prítomný prvok odbornej polemiky – niekedy priamej, niekedy medziriadkovej, ale vždy vedenej v záujme veci výskumu a primeranej objektivity. Z tejto pozície hodnotí a prehodnocuje tradičné postupy, vývin názorov, ich limity i možnosti plného uplatnenia v konkrétnych výskumných zámeroch. Riadi sa kritériami vývinu. Novou koncepciou nepopiera predchádzajúcu – lebo súvislosti, o ktoré mu ide, vníma v rámci určitého vývinového kontextu. Keď u nás v sedemdesiatych rokoch nastúpila všeobecná aprobácia typologickej komparatistiky, neváhal upozorniť na „preceňovanie typológie“,

ktorého výsledkom bolo nežiadúce „skresľovanie historickej dimenzie problematiky“. Tento fakt nazval „zdrojom omylov“ a „historicky nesprávnym postojom voči ‚tradičnej‘ komparatistike“ (str. 16). Požadoval obrátiť pozornosť na „genetickú a kontaktologickú orientáciu porovnávacieho výskumu slovesnosti (...) so zachovaním všetkého, čo priniesla orientácia typologická“ (str. 27). Teda: inšpirácia nadväznosti. Bol a stále je za typologickú komparatistiku, ale vyvedenú následne z historicko-genetickej základne medziliterárnych kontaktov a súvislostí.

V tomto rámci hľadá funkčné uplatnenie komparatistiky a nachádza ho predovšetkým v oblasti literárnej slavistiky. Porovnávaci aspekt v slovanskej filológii považuje za vlastný a podstatný. To je druhá oblasť jeho úvah, v ktorých tento fakt hodnotí ako prirodzený hlavne preto, lebo „vyplýva z materiálu, z jeho už poznanej príbuznosti a súvislosti najprv v jazyku, potom v textoch, ktoré boli kľúčom k odhaleniu vývoja jazyka a kultúrnohistorického významu jeho písaných prejavov“ (str. 41). Tu vidíme, z čoho vyrastá Wollmanom preferovaný intertextuálny historizmus: z vývinovej podstaty výskumnej orientácie, zameranej primárne na medziliterárne vzťahy a súvislosti slovanských literatúr.

Inak povedané, komparatívny výskum štruktúrnych súvislostí, analógií, paralel S. Wollman považuje za produktívny hlavne vtedy, keď má za sebou primeranú faktografickú základňu vzťahov. Tým dosahuje organickú súhrnu predmetu výskumu, ktorým je slovanská slovesnosť, s vývinom funkčne aplikovanej výskumnej metódy, ktorou je literárna komparatistika. Svedčia o tom viaceré kapitoly knihy, najvýraznejšie azda prvá a posledná. V kompozícii knihy sa mi to javí tak, že prvá, nazvaná *Metóda a orientácia literárnej komparatistiky* (str. 9–38), sa tu prezentuje ako požiadavka, postulatívny náčrt výskumnej koncepcie, a posledná – *Porovnávacia metóda v literárnej vede* (str. 274–281) – ako prehodnotenie, čo a v akej podobe sa z nastolených postulátov uviedlo do literárnohistorickej praxe; „najmä v porovnávacej literárnej slavistike“, zdôrazňuje Wollman, – „ktorá mala a ešte vždy má závažnú účasť na rozvoji porovnávacieho myslenia“ (str. 274).

Žiada sa tu vysvetliť, ako sa Wollmanova koncepcia porovnávacieho výskumu zhoduje alebo nezohoduje s Ďurišinovou teóriou typologickej komparatistiky. Zhoduje sa v tom základnom: v dôraze na intertextuálne javy vyvedené z výrazovej štruktúry literárneho diela. Rozdiel je v tom, že Ďurišin túto požiadavku nastoľuje normatívnym spôsobom ako výsledok teoretickej konštrukcie, Wollman naproti tomu spôsobom pragmatickým – ako výsledok vývinovej kvalifikácie skúmaného materiálu. Kde Ďurišin

dospieva k požiadavke typologických súvislostí, tam Wollman dospieva k požiadavke porovnávacieho výskumu druhov a žánrov, v ktorých – ako píše – sa najlepšie „dá zistiť a evolučne vysvetliť súbor konkrétnych literárnych diel a súbor ich relácií“ (str. 136). Touto cestou S. Wollman dospel k typologickej komparatistike ešte pred Ďurišinom. Svedčia o tom jeho práce o ruskej a slovanskej dramatike, ktoré publikoval v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch v *Slavii*, v *Československej rusistike* a v zborníkoch. Na tejto báze – teda ako výsledok vývinovej kvalifikácie skúmaného materiálu – sa formovali úvahy S. Wollmana o porovnávacom výskume žánrov v slovanských literatúrach. Základná práca tohto charakteru, publikovaná pôvodne v zborníku *Problemy sovremennoj filologii* (Moskva 1965), bola zaradená aj do slovenskej publikácie pod názvom *Systém žánrov ako otázka porovnávacej literárnej vedy* (str. 95–111).

Typologický výskum literárnych žánrov S. Wollman vysvetľuje ako rekonštrukciu výrazovej štruktúry, realizovanú za účelom vytvorenia kompaktného obrazu určitého historického a štruktúrneho spoločenstva. Oba tieto postupy Wollman demonštruje v samostatných kapitolách (*Žánrová štruktúra slovanských literatúr*, str. 136–156; *Historické a štruktúrne spoločenstvo starých slovanských literatúr*, str. 157–172), z ktorých v ďalšom postupe vyvodzuje vyššie historicko-literárne systémy: smery, prúdy, kultúrne regióny a zóny. Z tohto aspektu novým spôsobom hľadá aj na funkciu tradícií pri vytváraní národnej kultúry ako hnacej sily „špecifického procesu kryštalizácie moderného národa, národného vedomia a národnej kultúry“, ktorá „nechce nahrádzať mystiku národnosti mystikou slovanskou, internacionálnou alebo všefudskou, chce iba dôsledne vziať do úvahy rozličné užšie a širšie internacionálne hnutia a tradície, bez ktorých je vznik a rozvoj nacionálnych kultúr nemysliteľný“ (str. 243–244). Tento fakt vnímam ako dôkaz, že i javy slovanských literatúr vidí v širšom mezinárodnom kontexte.

O tom podáva dôkazy v úvahách o generálnej literatúre a o „harlekýnskych“ peripetiách západnej komparatistiky.

S. Wollman vyniká hlavne v koncepčných a systémových otázkach porovnávacieho výskumu, a to mu vtláča znamenitú posudzovateľskú erudíciu, schopnosť zachytiť na základe jednotlivých ukazovateľov vývin ideí a myslenia o literatúre. Na tomto základe vznikol rad jeho posudzovateľských prác, v ktorých prehodnocuje komparatívne trendy západnej i východnej literárnej vedy. Na nich azda najlepšie vidieť, ako z množstva jednotlivostí vie vyhmetať podstatné pohyby celkových systémov a procesov. V prácach tohto charakteru, z ktorých dve zaradil aj do slovenskej

publikácie (*Metóda a orientácia literárnej komparatistiky, Porovnávacia metóda v literárnej vede*), sa profilujú dejiny európskej literárnej komparatistiky.

Wollmanova komparatívna dráha má aj svoj psychologický a expresívny rozmer, podmienený genealógiou jeho detstva a mladosti, ktoré je úzko spojené so Slovenskom. Dovolím si niektoré fakty pripomenúť, pretože organicky dokresľujú ľudský profil a možno aj psychologickú bázu jeho komparatívneho myslenia. Niektoré fakty tohto charakteru uviedol Karol Rosenbaum v *Doslove* (str. 301–304) slovenskej publikácie, v ktorom sa píše: „So Slovenskom, s jeho tradíciami a kultúrou je Slavomír Wollman spätý aj prostredníctvom matky Niny, rodenej Fajnorovej (1902–1985)“ (str. 301). Ide o dcéru významného slovenského právnik a politika (1875–1952) zo Senice nad Myjavou, ktorý od roku 1936 pôsobil v Bratislave ako univerzitný profesor. Starý otec z matkinej strany, Štefan Fajnor (1844–1909), podľa ktorého máme v Bratislave pomenované Fajnorovo nábrežie, bol vychýreným advokátom, hudobným skladateľom a veľkým propagátorom Smetanových diel na Slovensku.¹

Išiel som po tejto stope ešte ďalej a zistil som, že Slavomírova matka Nina, vl. menom Anna, je autorkou dvoch prozaických kníh pre deti *Slavko v Tatrách* (1936) a *Slavko poznáva svet* (1938).² Tituly prezrádzajú, že

1 Matkina línia Slavomírovho rodokmeňa cez prababku Juditu Fajnorovú a jej neter Aničku Jurkovičovú spája S. Wollmana s Jozefom Miloslavom Hurbanom. Judita Fajnorová bola totiž sestrou Samuela Jurkoviča (1796–1873) z Brezovej pod Bradlom, známeho priekopníka slovenského ochotníckeho divadelníctva. Samuel Jurkovič mal 2 synov a 4 dcéry a jednou z jeho dcér bola Anička, ktorá sa 7. októbra 1845 v Sobotišti – napriek rigoróznym Štúrovým protestom – vydala za Hurbana. Slavomír je teda praprasynovcom Samuela Jurkoviča po praslici a Anička Jurkovičovie, o ktorej Anna Lacková Zora napísala znamenitý životopisný román (*Anička Jurkovičová*, 1948, stal sa podkladom aj pre televízny film rovnomenného názvu), mu je druhostupňovou sesternicou. Hurbanovi mali 4 dcéry a päť synov, z ktorých Svetozár Hurban Vajanský a Vladimír Ladislav Hurban (VHS), významné osobnosti slovenskej literatúry, sú jeho druhostupňovými bratrancami. Táto spisovateľská línia sa ťahne ďalej k predstaviteľovi slovenského symbolizmu, Vladimírovi Royovi (1885–1936), ktorý bol synom Vajanského mladšej sestry Boženky, a teda Slavomírovým jednostupňovým bratrancom.

2 V neskorších rokoch sa Nina Wollmanová–Fajnorová venovala úlohe žien v rodine, spoločnosti a kultúre. Z tejto oblasti vydala knihu esejistických úvah

v nich dominuje epizodický opis Slavkových detských výprav za poznáním, kombinovaný aspektom reálneho, na niektorých miestach i rozprávkového a metaforického charakteru, o čom svedčí nasledujúci úryvok:

Raz – bolo to práve pred žatvou – stál Slavko hneď po východe slnka v dolinke a kochal sa pohľadom na pekné pole. Bol už z neho silný a švárny mládenec a Dúhová víla, ktorá sa práve dívala spoza oblakov, mohla na ňom oči nechať. „Čo keby som sa raz bližšie na zem podívala?“ húpala. „Naša kráľovná to ani nezbadá; veď nás má toľké na starosti.“ Pomyslela a vykonala. Pustila sa lietadielkom až na začiatok tej dolinky, tam, kde sa už začínali lesy. Sadla si na vrchol vysokej jedle, priviazala lietadlo zlatou šnúrou a sama sa spustila na strom a pomaly sa blížila k miestu, kde stál Slavko, švárny mládenec“ (*Slavko v Tatrách*, str. 73).

Dúhová víla, zahľadená do Slavka, zabudne, že sa má vrátiť do rozprávkového sveta víl; je z toho nešťastná a Slavko ju utešuje:

„Nič si z toho nerob a ostaň u nás na veky, (...) ja si ťa vezmem za ženu!“ (str. 74–75).

Významový kľúč k tejto metafore nám dáva dnešný deň, keď hodnotíme životné a pracovné jubileum Slavomíra Wollmana. Dúhová víla – to je literatúra.

A Slavko jej skutočne zostal verný „v dobrom i zlom“ do dnešných čias.

pod názvom *Ženy ľúbia stopercentných mužov* (vyšla v nakladateľstve Bohumila Buocika v Bratislave, 1946).